

УДК 314.7:338.1

Слісєєва Л. В.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки
природокористування та економічної теорії,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки*

ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано особливості внутрішньої міграції населення України. Встановлено, що основними ознаками сучасних міграційних потоків є їх вимушений характер, зумовлений, насамперед, політичним чинником. Серед вагомих факторів впливу на внутрішню міграцію також виділяють економічний та культурний чинники, оскільки від них залежить ступінь адаптації переселенців до нових умов.

Конкретизовано, що в структурі вимушених переселенців переважають жінки та діти, що ускладнює процес їх соціального захисту та працевлаштування. Відзначено, що такі переміщення мають неоднозначний вплив на ринок праці: зумовлюють зниження середньої ставки заробітної плати, збільшують рівень безробіття та конкуренцію на ринку праці тощо. Встановлено, що вирішити проблему вимушених переселенців можливо не за допомогою нарощування соціальної допомоги, а створення соціально-економічних і політичних умов для гідного працевлаштування та самореалізації.

Ключові слова: внутрішня міграція, внутрішньопереміщені особи, проблеми працевлаштування, стратегія регулювання міграційних потоків.

Постановка проблеми. За останні майже півтора роки в Україні відбуваються кардинальні зрушення: пройшла революція гідності, утвердився європейський вектор розвитку, національна економіка перебуває в одній із найглибших світових цивілізаційних та економічних криз, дипломатичним і військовим шляхом захищаючи своє право на існування. В умовах військового конфлікту на Сході, фактичної анексії Криму та значного погіршення суспільного добробуту населення особливої актуальності набувають проблеми переселенців та здатності державної влади адекватно «відповісти» соціально-економічними заходами на такі виклики. У зв'язку з цим дане дослідження є досить актуальним у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих аспектів міграції

присвятили свої наукові праці А. Білокудря, Е. Лібанова, В. Шелюк та ін. Однак, незважаючи на істотний внесок перелічених вчених у вивчення особливостей міграції населення України, зазначена проблема все ще залишається малодослідженою і гострою для українського суспільства.

Формування цілей статті. Метою наукового дослідження є аналіз проблем міграційних процесів у взаємозв'язку з особливостями їх сучасного державного регулювання в Україні. Для досягнення поставленої мети були визначені та вирішені такі завдання: визначено суть, ознаки внутрішньої міграції; досліджено основні фактори, що зумовили та зумовлюють підвищену міграційну активність населення в Україні; оцінено стан внутрішньої міграції, особливості її впливу на вітчизняний ринок праці; на підставі вивчення зарубіжного досвіду визначено основні шляхи вдосконалення політики регулювання міграційних процесів України.

Виклад основного матеріалу. Найбільш активні дослідження міграційних процесів розпочалися в другій половині XIX ст., у яких міграція трактувалася як територіальне, географічне та політичне явище суспільства. Уперше це поняття було введено в науковий обіг наприкінці XIX ст. англійським ученим Е. Равенштейном [4, с. 81]. Узагальнюючи підходи різних науковців, ми ж вважаємо, що міграція – територіальні переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання та місця праці, як у межах однієї країни, так і поза її межами.

Водночас міграційні потоки можна поділити за різними критеріями: 1) за часом – довгострокові, короткострокові, сезонні, вахтові, маятникові; 2) за територіальною ознакою – зовнішні та внутрішні; 3) за характером – добровільні, вимушені; 4) за легальністю – легальні та нелегальні тощо. Домінування в структурі міграційних процесів одного з них зумовлене дією відповідних факторів [8]. Характеризуючи сучасні міграційні потоки, відзначимо, що наразі домінують вимушені внутрішні переселення населення, що мають як легальний, так і нелегальний характер. Припускалося, що більшість з них повинні були б мати короткостроковий характер, проте, зважаючи на тяглість військового конфлікту швидше за все вони матимуть довгостроковий характер.

У науковій літературі існує різноманітна класифікація чинників, під впливом яких формуються напрями та масштаби міграційних процесів. Основними серед них є економічні, соціальні, демографічні, політичні, етнічні, освітні, військові, екологічні та ін. Вони певною мірою взаємозалежні, тому виявити окремі компоненти міграційного процесу, сформовані під впливом одного чи двох факторів, складно.

Основними факторами, що впливають на сучасні міграційні процеси є політичний, економічний та культурний. У сучасних умовах домінуючим фактором, який зумовив активізацію міграційних процесів в Україні, є політичний. Спроби мирного врегулювання ситуації на Сході виявилися марними, у результаті чого значно зросла чисельність вимушених внутрішніх переселенців. Так, кількість вимушено переміщених осіб з цих територій, а також АР Крим, сформувалася внаслідок чотирьох міграційних хвиль (навесні, на початку бойових дій у травні-червні, у період активних бойових дій у липні-серпні минулого року та посиленні воєнних атак протягом січня-початку лютого 2015 р.) та, лише за даними ООН, сягнула понад один мільйон осіб. Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями сприятиме подальшому збільшенню масштабів внутрішньої міграції населення.

Другим важливим чинником міграційних процесів є економічний. У 2015 р. з огляду на макроекономічну ситуацію країни в уряді очікують семипроцентне падіння ВВП. Міжнародні рейтингові агентства і Світовий банк прогнозують, що ВВП України 2015 р. зменшиться майже на 10%, тоді як за даними 2014 р. падіння української економіки склало майже 6% [5]. Окрім того, річна інфляція за 2014 р., яка становила майже 25%, зменшила оборотний капітал бізнесу, ліквідність банків, а відповідно призвела до скорочення попиту на робочу силу, зростання безробіття, зниження рівня реальних доходів населення, що стало ще однією з причин міграції населення. Так, у 2014 р. рівень безробіття становив 9-10%, і на одну вакансію претендувало близько 11 осіб. Із загальної чисельності безробітних 42% – молодь у віці до 35 років, тобто найбільш активна й мобільна частина працездатного населення. Минулого року Міністерство економіки прогнозувало, що рівень безробіття за підсумками 2014 р. становитиме 8%, проте, він виявився значно вищим [6]. На думку вітчизняних аналітиків, фактичний рівень безробіття занижений приблизно у п'ять разів. Крім того, офіційно реальні доходи населення за один рік зменшились на 30-40%, тоді як неофіційно втрати домогосподарств були значно більшими. У доларовому еквіваленті доходи населення впали більше, ніж удвічі [2]. Наприкінці 2014 р. в Україні середня зарплата становила близько 3500 грн, або 180 дол, на кінець лютого 2015 р. – 100-140 дол, унаслідок чого більша частина населення виявилася за межею бідності [7].

Зазначимо, що наміри уряду щодо значного підвищення ціни на газ, електроенергію, водопостачання, згідно з вимогами МВФ, теж спонукають населення до пошуку додаткових джерел доходу. Унаслідок цього населення здійснює внутрішні

міграції між регіонами та еміграцію закордон. Фактором, що стримує зовнішню міграцію є темпи девальвації гривні, які суттєво здорожчують виїзд особи закордон. Проте, це явище характерне лише у короткостроковій перспективі, тоді як у довгостроковому періоді буде стимулом для еміграції. Ще одним гальмуючим чинником внутрішньої міграції є відмінності в культурних традиціях різних регіонів України, що ускладнює процес адаптації переселенців.

Станом на середину лютого 2015 р. за даними ООН із Донецької та Луганської областей виїхало понад 1 млн осіб [7]. Ці дані є офіційними, але приблизними через неможливість чіткого підрахунку в умовах збройного конфлікту. Аналогічно недоступною є точна інформація щодо кількості людей, які залишили анексований Крим. Орієнтовно їх кількість становить близько 13 тис. осіб. Станом на жовтень 2014 р. у структурі переміщених осіб з Донбасу та Криму переважали жінки та діти [3]. Кількість працездатного населення (а це, відповідно, трудові мігранти) становило близько 50% від загальної чисельності мігрантів з Криму та зони АТО. Про це свідчать дані вибіркового дослідження, проведеного журналом «Forbes Україна». Невеликі розміри вибірки пов'язані із нестачею даних про переміщених осіб, тому висновки, щодо реального обсягу трудової міграції зі Сходу та Півдня України зробити важко. Припускається, що працевлаштування потребують близько 40 тис. працездатних осіб, причому необхідність даного працевлаштування є терміною, оскільки державні виплати із допомоги біженцям становлять лише 2400 грн/місяць для однієї родини. Для порівняння показники середньої заробітної плати станом на квітень 2014 р. (початок АТО) становили 4000 грн. та 3400 грн. у Донецькій та Луганській областях відповідно [5].

Регіонами з найбільшою кількістю переміщених осіб стали м. Київ, Київська, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська та Полтавська області. Така ситуація матиме біполярний вплив на ринок праці приймаючих регіонів. З одного боку, підприємець має шанс зменшити виробничі витрати, заощаджуючи на фонді заробітної плати, оскільки переселенці будуть змушені погоджуватися працювати за нижчу заробітну плату. З іншого, додатковою перевагою для виробника є навички та знання внутрішнього мігранта. Проте, результати дослідження засвідчують, що українці цінують набуту кваліфікацію та знання і не дуже бажають нехтувати ними під час працевлаштування, тому багато переселенців лишаються незайнятими з власної ініціативи.

Водночас працевлаштування переміщених осіб має вагомий недолік. Воно за своєю суттю є тимчасовим, оскільки, як правило, метою таких працівників є

повернення до власного регіону через певний проміжок часу. Це ускладнює бізнес-планування очікуваних прибутків. Саме тому підприємці відмовляються ризикувати, пропонуючи працю таким робітникам. Мігранти із зони проведення АТО також не завжди мають повний пакет документів необхідних для працевлаштування, що ускладнює процедуру заповнення податкової звітності. Крім того, працевлаштування тимчасово переміщених осіб за порівняно меншою ставкою заробітної плати спричиняє приріст безробітних серед місцевих працівників. Така ситуація, з одного боку, може стимулювати здорову конкуренцію за робочі місця, з іншого – зростання соціальної напруги в окремих регіонах.

Переміщення працездатних осіб зі Сходу України (так само як і військові дії на цій території) спричинив колапс у роботі місцевих підприємств. Якщо врахувати економічний профіль даного регіону, а це вугільна та металургійна промисловість, можна констатувати зменшення експортного потенціалу, а також ВВП країни.

Внутрішня міграція спричиняє негативний вплив і на споживчий попит та ринку товарів і послуг. Невизначеність із подальшим працевлаштуванням і брак коштів у внутрішніх переміщених осіб впливає на їхню купівельну спроможність і скорочення обсягу споживання благ.

Водночас внутрішні міграційні процеси в Україні характеризуються і природними міграціями населення. Найбільш значними є міграції за напрямком село – місто: виїзд із сільської місцевості найбільш активного у віковому цензі (17-60 років) населення до міст з метою реалізувати свої прагнення у пошуках роботи, здобуття освіти, підвищення фахової кваліфікації. За останні понад двадцять років сільське населення України зменшилося на 2,5 млн. осіб, а з мапи України щотижня зникає одне село. Міграції з села до міста все більше втрачають ознаки сезонних або маятникових, а набувають характеру незворотних стаціонарних переміщень. За підрахунками соціологів, в Україні не працює понад половина сільських жителів [1, с. 43-44].

Інтеграція тимчасових трудових мігрантів є важливим фактором впливу на конкурентоспроможність економіки. Корисним для формування національних інструментів надання допомоги внутрішнім переміщеним особам є також досвід країн, які стикалися з цією проблемою.

Грузія пережила кілька масштабних хвиль вимушених переселенців. На сьогодні в країні налічується близько 271 тис. внутрішньо-переміщених осіб (ВПО), що складає 6 % усього населення Грузії. За цей час у Тбілісі було розроблено кілька законодавчих пакетів, серед яких закон про захист від виселення і надання фінансової допомоги.

Виходячи з власного досвіду, грузинські експерти наголошують, що дуже важливо не виділяти з-поміж біженців якісь окремі групи, оскільки це створює проблеми всередині громади внутрішньо переміщених осіб. Водночас важливо розпочати психологічну реабілітацію людей, насамперед жінок та дітей. Сьогодні у Тбілісі проводять політику «сталого розселення», яка має зняти проблему житла для переселенців у довгостроковій перспективі. Вона передбачає не тільки будівництво нових будинків чи надання фінансової допомоги для їх купівлі, а й приватизацію того тимчасового житла, у якому тепер мешкають родини біженців. Вирішувати цю проблему у Грузії планують також і за рахунок незаселених чи недобудованих будинків, які можна переобладнати, добудувати, відремонтувати й передати ВПО у власність.

Натомість Молдова розробила положення щодо порядку надання допомоги особам, які були змушені залишити місця постійного проживання на лівобережжі Дністра. Її діяльність розгорталася за трьома напрямками: забезпечення житлом, сприяння у працевлаштуванні, надання матеріальної допомоги. Передбачалися тимчасова реєстрація в місцях тимчасового перебування, надання одноразової матеріальної допомоги, виплата допомоги на харчування, допомоги у випадку безробіття на рівні мінімальної заробітної платні. З 2004 р. внутрішньо-переміщені особи забезпечувалися житлом шляхом відкриття безпроцентної кредитної лінії строком на 25 років, що варто було б запозичити й Україні.

Висновки. Таким чином, нині в умовах військового конфлікту, системної економічної кризи варто розробити чітку стратегію допомоги внутрішньо-переміщеним особам, оскільки такі вимушені міграційні потоки негативно відображаються на ринку праці, інвестиційному середовищі країни та психологічному кліматі держави та окремих регіонів зокрема. Зрозуміло, що для цього існує чимало перешкод – війна, значний дефіцит державного бюджету, зростання боргового тягаря, залежність від зовнішніх фінансових вливань, постійне зростання чисельності осіб, що потребують підтримки з боку держави. Надання соціальної допомоги – це лише допомога ВПО у короткостроковій перспективі; у довгостроковій уряд і НБУ повинні створити сприятливі умови для працевлаштування цих людей і гармонізації їх життя в нових регіонах. Для цього важливо спростити податкове законодавство, знизити рівень корупції, процентні ставки для кредитування економіки, створити сприятливий інвестиційний клімат тощо. Саме це сприятиме створенню нових робочих місць, зростанню реальних доходів населення, підвищенню морального духу переселенців, адже завдання держави полягає не пожиттєвому забезпеченні цих людей соціальною

допомогою (що неможливо, зважаючи на рівень дефіциту бюджету України), у створенні належних умов для гідної праці та добробуту свого населення.

Список використаної літератури

1. Білокудря А. В. Проблеми зайнятості та відтворення робочої сили в Україні / А. В. Білокудря // Управління розвитком. – 2013. – № 14 (154). – С. 42-45.
2. Лібанова Е. Падіння доходів – це непрямий наслідок Майдану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/interview/ella-libanova-padenie-dohodov-eto-pryamoje-1429871899.html>
3. Міграційний профіль України 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/images/files/>.
4. Міграційні процеси в сучасному світі: Енциклопедія / Уклад. Ю. І. Римаренко. – К. : Довіра, 1998. – 910 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
7. Офіційний сайт статистичної організації Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
8. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи / В. Шелюк // Перспективи. – 2001. – №3 (15) – с. 45-50.

ЕЛИСЕЕВА Л. В. ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕЙ МИГРАЦИИ В УКРАИНЕ

В статье проанализированы особенности внутренней миграции населения Украины. Установлено, что основными признаками современных миграционных потоков является их вынужденный характер, обусловленный прежде всего политическим фактором. Среди весомых факторов влияния на внутреннюю миграцию также выделяют экономический и культурный, поскольку от них зависит степень адаптации переселенцев к новым условиям. Конкретизировано, что в структуре вынужденных переселенцев преобладают женщины и дети, что затрудняет процесс их социальной защиты и трудоустройства. Отмечено, что такие перемещения имеют неоднозначное влияние на рынок труда: обуславливают снижение средней ставки заработной платы, увеличивают уровень безработицы и конкуренции на рынке труда. Установлено, что решить проблему вынужденных переселенцев возможно не с

помощью наращивания социальной помощи в долгосрочной перспективе, а созданием социально-экономических и политических условий для достойного трудоустройства и самореализации вынужденных мигрантов.

Ключевые слова: внутренняя миграция, внутренне перемещенные лица, проблемы трудоустройства, стратегия регулирования миграционных потоков.

YELISIEIEVA L. V. PROBLEMS OF INTERNAL MIGRATION IN UKRAINE

The article analyzes the characteristics of internal migration in Ukraine. It is established that the main features of modern migration flows are forced, primarily due to political factor. Among the important factors of influence on internal migration there are also economic and cultural factors as they determine the degree of migrants adaptation to new conditions. It is specified that women and children dominate in this structure, which somehow complicates the process of social protection and employment. It is noted that such movements have a mixed impact on the labor market, causing decrease in average salary rate, increasing unemployment and competition in the labor market etc. It is established that solving of the problem of forced immigrants may be possible not with the help of increasing social support, but with creating social, economic and political conditions for decent employment and self-realization.

Keywords: internal migration, internally displaced people, problems of employment, the strategy of regulating migration flows.